

Міністерство освіти і науки України
Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді

Курсова робота

**Особливості організації навчання і
виховання обдарованої талановитої
учнівської молоді засобами позашкільної
освіти**

*з досвіду роботи Херсонського Центру
еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді*

**Виконавець: Коваленко І.В.
методист I категорії
Херсонського обласного
Центру еколого-натуралістичної
учнівської молоді**

Київ 2009

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Дослідницька робота юннатів Херсонщини у проєкті «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорномор'я».....	4
Розділ 2. Природно-заповідний фонд області як місце організації та проведення дослідницької роботи учнівської молоді.....	7
2.1. Організація екологічного практикуму.....	7
2.2. Організація експедиційного табору.....	9
2.2.1 <i>Перелік документів, необхідних для відкриття і організації роботи табору.....</i>	<i>10</i>
2.2.2. <i>Планування роботи в таборі.....</i>	<i>11</i>
2.2.3. <i>Форми роботи в таборі.....</i>	<i>16</i>
Розділ 3. Організація виховного проєкту "Хліб – очима дітей"	18
3.1. Експедиція "Рослини – символи України"	18
3.2. Експедиція "Вивчення видового різноманіття парків м. Херсона"	19
3.3 Експедиція "Обстеження дельтової частини Нижньодніпровських плавнів"	19
Розділ 4. Природно-екологічні маршрути Північного Причорномор'я.....	21
Розділ 5. Результати експедиційної роботи.....	23
Висновки.....	24
Список використаних джерел.....	25

*«Ідіть у поле, в парк, пийте із джерела думок,
і ця жива вода зробить ваших вихованців
мудрими дослідниками, допитливими,
цікавими людьми. Я тисячу разів
переконавався: без поетичного, емоційно-
естетичного струменя неможливий
повноцінний розумовий розвиток дитини»
(В.А. Сухомлинський)*

Вступ

Почалося ХХІ століття. В цьому столітті наші вихованці стануть дорослими людьми. На їх плечі буде покладена велика відповідальність за життя нашого суспільства, за стан усієї Землі. І кожному з них вкрай необхідні почуття любові до природи, поваги до всього живого, здатність передбачати наслідки своєї поведінки в навколишньому середовищі.

Настав час виховувати дітей не за традицією природонакопичування, а у зовсім іншому, гармонійному співіснуванні з природою, поваги до всього живого. Вчити зберігати все, що залишили нам у спадок наші батьки, примножувати природні цінності. Саме в цьому і полягає екологічне виховання.

Урок, позакласний захід, гурткове заняття, проведені на лоні природі, сприймаються емоційно, мають поліфонічний позитивний вплив на зорові, слухові, відчуттєві аналізатори учнів. Побачене й відчуте при безпосередньому спілкуванні з навколишнім середовищем легко засвоюється і відтворюється в пам'яті, спонукає робити власні висновки, знаходити свої індивідуальні пояснення, а не уявляти ті чи інші явища, окремі об'єкти лише зі слів учителя або керівника гуртка.

Враховуючи важливість та значення екологічного навчання та виховання в сьогоденні, педагоги Херсонського обласного Центру еколого–натуралістичної творчості учнівської молоді вважають, що організація навчально-виховного процесу в природі – одне з найважливіших завдань позашкільної педагогіки. Одним із пріоритетних завдань центру - пошук, розвиток і підтримка обдарованої талановитої учнівської молоді.

Розділ 1. Дослідницька робота юнатів Херсонщини у проекті «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорномор'я»

Проект «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорномор'я» впроваджувався Херсонським обласним центром еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді (ХОЦЕНТУМ) протягом 2006-2007 років. Фінансування проекту здійснювалося Британським фондом «Довкілля для Європи», розпорядником якого стало Міністерство з питань довкілля, харчових продуктів та сільського господарства Великобританії. Метою проекту було формування екологічно-виваженого ставлення до навколишнього середовища у дітей та юнацтва шляхом розробки та реалізації системи екологічних заходів для стійкого розвитку степового Причорномор'я.

Партнерські організації: Чорноморський біосферний заповідник, Інститут природознавства Херсонського державного університету, Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Херсонській області, Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц - Фейна, Херсонське міське громадське об'єднання «Інформаційний центр підтримки малого та середнього бізнесу та інновацій» (ІЦ ПМСБІ).

У рамках проекту створено еколого-натуралістичний інформаційний центр (ЕНІЦ), який став базою для надання всім бажаючим інформаційних та консультативних послуг із питань загальної екології, еколого-просвітницької та природоохоронної діяльності на Херсонщині. Налагоджено контакти з екологічними організаціями України та за її межами.

За час роботи видано 19 методичних збірників, 4 буклети екологічних маршрутів степовим Причорномор'ям, програму та сценарії екологічного театру, створено сайт та електронну поштову скриньку.

Творчою групою проекту розроблено програму і впроваджено в навчальний план ХОЦЕНТУМ позашкільний курс «Менеджер природи». Він був утілений як факультатив для учнів середнього і старшого шкільного віку. Програмою було передбачене вивчення закономірностей функціонування живих систем різних рівнів організації, основ екологічного менеджменту, а також стану та екологічних проблем регіону. Підготовлено навчальний курсу лекцій та польового практикуму,

науково-популярні фільми «Незабутня Асканія», Конференція «Юннат-2007», заняття «Менеджер природи», «Чумацькими шляхами» та фотогалерею.

Під час реалізації проекту розроблено туристичні маршрути 4-х екологічних стежок, якими можна ознайомити широке коло громадськості з унікальністю степових екосистем, проблемами їх збереження.

У рамках проекту для 50 учнів прочитано 40 лекційних годин, 10 екологічних екскурсій. 125 учнів були залучені до польового практикуму, під час якого проведено 7 наукових експедицій:

- «Облік наземних хребетних у Чорноморському заповіднику»;
- «Облік наземних хребетних у Микільському заказнику змії»;
- «Відродження лісових ресурсів Антонівського лісництва»;
- «Комплексне фауністичне і флористичне дослідження Причорноморського степу на базі біосферного заповідника «Асканія Нова»;
- «Обстеження дельтової частини Нижньодніпровських плавнів та Олешківських пісків»;
- «Вивчення прибережної смуги Чорного моря».

Розроблено програму і впроваджено в навчальний процес Центру позашкільний курс «Менеджер природи», підготовлено навчальні посібники з курсу лекцій та польового практикуму: «Екологічний вісник», «До таємниць природи», «Впровадження інноваційних форм і методів навчання і виховання в творчих еколого-натуралістичних об'єднаннях», «Інтерактивні форми навчання», «Фандрейзингова діяльність позашкільних закладів на прикладі Херсонського обласного Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»; розроблено та надруковано буклети «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорномор'я», програму позашкільного курсу «Менеджер природи», методичні рекомендації позашкільного курсу «Менеджер природи», збірник праць за результатами дитячої обласної екологічної конференції «Юний натураліст – 2007», буклети екологічних стежок «Причорноморськими степами», «Урочище Буркути», «Микільський заказник змії», «Нижньодніпровські плавні».

Знято відеофільми: «Незабутня Асканія», «Конференція Юннат - 2007», Заняття «Менеджер природи», «Чарівні Нижньодніпровські плавні». Розроблено Положення про інформаційний еколого-натуралістичний центр, послугами якого скористалось близько 350 дітей та працівників Центру.

До роботи з дітьми були залучені провідні спеціалісти Херсонського державного університету, біосферного заповідника «Асканія Нова»

ім. Ф.Е.Фальц – Фейна, Чорноморського біосферного заповідника: професор, доктор біологічних наук, зав. кафедрою ботаніки ХДУ Ходосовцев Олександр Євгенійович; кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедрою зоології Семенюк Станіслав Кузьмич; кандидат біологічних наук, доцент ХДУ Карташова Ірина Іванівна; кандидат біологічних наук, доцент ХДУ Мойсієнко Іван Іванович; кандидат біологічних наук, доцент ХДУ Русіна Лідія Вікторівна; кандидат біологічних наук, старший співробітник Чорноморського біосферного заповідника Селюніна Зоя Володимирівна; доктор біологічних наук, професор, головний науковий співробітник біосферного заповідника «Асканія Нова»

ім. Ф.Е.Фальц – Фейна Стекленьов С.П.

Розділ 2. Природно-заповідний фонд області як місце організації та проведення дослідницької роботи учнівської молоді

Одним із ефективних способів формування природознавчих компетентностей учнівської молоді є дослідницька діяльність, що проводиться на базі природних територій та об'єктів, що потребують обмеження або заборони діяльності людини внаслідок негативного впливу на їх структуру чи життєзабезпечення, постійно зростає. На сьогодні мережа природно-заповідного фонду України становить 7279 територій та об'єктів загальною площею 2,8 га, що становить 4,7% від площі території України.

Слід зазначити, що літній період досить удалий для проведення ботанічних польових практик, адже саме в цей час різноманітність рослинного та тваринного світу представлена як найповніше.

2.1. Організація екологічного практикуму

Головним завданням польового екологічного практикуму є сприяння розвитку в учнівської молоді екологічно-виваженої поведінки до навколишнього середовища, відповідальності за стан довкілля.

Об'єктами дослідження є різноманітні елементи живої та неживої природи. Дослідницька діяльність учнів націлена на вдосконалення вмінь і навичок природоохоронного змісту, емоційний та естетичний розвиток усвідомлення необхідності вирішувати екологічні проблеми, готовність брати особисту участь у цьому процесі.

Навчально-виховний процес під час експедицій організовується з урахуванням теоретичної та практичної підготовки дітей, їхнього вміння вести комплексні моніторингові дослідження (наприкладі вивчення природних комплексів степового Причорномор'я). Темі досліджень, завдання та вимоги до них залежать від загального рівня еколого-краєзнавчої підготовки, а також індивідуального прагнення займатися науково-дослідницькою роботою.

Діти, схильні до наукових досліджень, при підтримці вчених-керівників зібраний польовий матеріал використовують для написання наукових праць, участі у МАН.

Польові заняття забезпечують можливість не тільки спостерігати за природою та ознайомлюватися з факторами антропогенного впливу на неї, а й сприяють поглибленню емоційного зв'язку з навколишнім середовищем, формують свідомість щодо необхідності охорони природи, готовність зробити внесок у цю справу.

В період літніх канікул з 18 по 23 червня 2007 року обласним Центром еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді був організований літній експедиційний табір «Фламінго» на базі Біосферного заповідника Асканія Нова ім. Ф.Є. Фальц – Фейна.

Метою табору «Фламінго» є гармонійне поєднання оздоровлення дітей, організація змістовного дозвілля дітей в літній період з екологічним вихованням, дослідницькою й практичною роботою з учнівською молоддю безпосередньо в природі.

В основу роботи табору закладено програму польових досліджень, природоохоронної, краєзнавчої, еколого-просвітницької та виховної роботи з дітьми. Основними завданнями профільного табору «Фламінго» є:

- оздоровлення дітей, організація змістовного дозвілля учнівською молоді в літній період;
- створення умов для реалізації особистості кожної дитини;
- навчання дітей діяти у колективі; розвиток дитячого самоврядування;
- виявлення інтересів, захоплень дітей;
- навчання правилам здорового способу життя;
- залучення учасників табору до активної природоохоронної діяльності, залучення до трудових справ; навчання правилам безпечної поведінки в природі;
- закріплення знань, умінь і навичок, набутих дітьми на заняттях гуртків;
- вивчення флори і фауни рідного краю.

Табір «Фламініго» працював згідно з програмою, затвердженою директором обласного Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді та директором Біосферного заповідника Асканія Нова ім. Ф.Є. Фальц – Фейна, якою передбачено:

- навчально-пізнавальні заняття та масові заходи на еколого-натуралістичну тематику;
- екскурсії та виходи у природу;
- практичні природоохоронні заходи;
- проведення практичних занять з дослідженням рідкісних, адвентивних та дикорослих видів рослин в Україні та на Херсонщині;
- проведення гербарних зборів рослин для створення музею екології;
- збирання лікарських рослин;
- створення колекції ентомофауни;
- ознайомлення з пам'ятками природи, історії та культури Херсонщини;
- вікторини, конкурси, екологічні ігри;
- активний відпочинок.

2.2. Організація експедиційного табору

Табір «Фламініго» організовано в рамках проекту «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорномор'я» та згідно наказу обласного управління освіти і науки обласної державної адміністрації від 04.06.07. № 247 в якому розподілено обов'язки керівників табору.

Режим та план роботи табору затверджені наказом управління.

Перед прибуттям у табір, учні проходять медичний огляд та надають медичну довідку про стан здоров'я. Перед виїздом проводиться інструктаж з безпеки життєдіяльності та реєстрація в спеціальному журналі.

Керівник табору, медичний працівник, несуть персональну відповідальність за життя та здоров'я дітей.

Відкриттю табору передуює підготовча робота, яку проводить колектив обласного Центру. Готуються документи, які необхідні для відкриття табору.

2.2.1 Перелік документів, необхідних для відкриття і організації роботи табору:

I. Нормативні документи

II. Накази:

- Наказ по закладу «Про організацію літнього оздоровлення».
- Наказ «Про роботу із запобігання всім видам дитячого травматизму».

III. Методичні та організаційні документи:

1. План роботи табору.
2. Режим роботи.
3. Дозвіл на перевезення дітей автотранспортом.
4. Список дітей.
5. Страхівка дітей на період перебування в таборі.
6. Меню.
7. Заяви батьків.
8. Медичні довідки дітей.
9. Ксерокопії свідоцтв про народження.
10. Посадові обов'язки працівників експедиційного табору.

IV. Запобігання травматизму. Охорона здоров'я.

- Інструкції з охорони праці під час літнього експедиційного табору.
- Куточок ОБЖ (охорони безпеки життєдіяльності).
- Журнал реєстрації інструктажу з техніки безпеки.
- Інструкції про дії педагогів на випадок пожежі.
- Інструкції про поточні заходи (екскурсії, подорожі, походи).

Профільний табір організовано для вихованців ХОЦЕНТУМ віком від 11 до 16 років. Тривалість табірної зміни складала 6 днів.

Харчування дітей організовано на базі кафе «Канна», проживання на території кемпінгу.

Виховна робота в дитячому профільному таборі включала в себе розумне поєднання відпочинку, праці, спорту з пізнавальною, естетичною, оздоровчою

діяльністю і будувалася на принципах ініціативи й самодіяльності дитячого колективу.

Виховна робота забезпечувалася дотриманням дітьми режиму дня, порядку і чистоти приміщень, виконанням санітарно-гігієнічних умов.

План роботи табору відображає всі сторони роботи з дітьми: пізнавальні екскурсії, дослідницьку роботу, лекції, практичні роботи, спортивні ігри, конкурси, вікторини загально-розвивального характеру, заходи щодо здорового способу життя, охорони навколишнього середовища.

Особливістю виховної роботи в профільному літньому таборі є оздоровлення дітей з використанням природного середовища.

Під час літнього відпочинку повніше розкривається особистість дитини; в таких умовах швидше можна помітити те, що у школі залишається прихованим, тобто краще вивчити і зрозуміти дитячу психологію. Крім того, доброзичливе ставлення однолітків і педагогів до кожної дитини сприяють самоутвердженню тих дітей, які у шкільному житті вважалися «важкими». Тобто не треба стримувати прагнення дітей до самостійності, а навпаки, необхідно стимулювати творчий розвиток, ініціативу, кмітливість, активність кожної дитини.

2.2.2. Планування роботи в таборі

Перший крок у справі організації відпочинку дітей у літньому таборі – створення плану роботи табірної зміни. Такий план має бути чітким; по-друге, зручним у роботі. Доцільно художньо оформити план, вивісити його на огляд усіх дітей, щоб вихованці знали, чим вони будуть займатися найближчими днями та упродовж зміни.

Крім загального плану, ретельно спланованими мають бути масові заходи, розваги.

Табл.1. План роботи літнього оздоровчого експедиційного табору «Фламінго»

№	Зміст роботи	Час	Відповідальний
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1-й день (18 червня)			
1.	Заїзд. Відкриття табірної зміни. Облаштування приміщень	до 11:00	Коваленко І.В. Восколович Т.О.

			Залізняк Л.В.
2.	Інструктаж з техніки безпеки. Права й обов'язки учасників експедиційного табору		
3.	Лекція: "Історія освоєння та заселення степів Таврії. Біосферний заповідник "Асканія-Нова" – заснування, сучасний стан, завдання, проблеми"	11:00-13:00	Весела С.В., зав. сектором екологічної пропаганди
4.	Практикум: "Робота з архівними матеріалами наукової бібліотеки та фотодокументами"	14:00-16:00	Рижих О.П., бібліотекар-патентознавець
5.	Експерсія до колекції кам'яних статуй в "Асканії-Нова"	16:00-18:00	Татаренко Л.Л., методист-пропагандист сектору екологічної пропаганди
6.	Вечір знайомств. Дискотека	19:00-21:00	Восколович Т.О.
7.	Підсумок дня	21:00-21:30	Коваленко І.В.

2-й день (19 червня)

1.	Правила польових досліджень. Вимоги до ведення щоденника досліджень	08:30-09:30	Залізняк Л.В.
2.	Акція: "Біологія, чисельність, методи утримання представників родини мозолоногих та оленячих, козлоподібні зоопарку"	09:00-10:00	Стекленьов Є.П., головний науковий співробітник, доктор біологічних наук
3.	Лекція: "Біологія, чисельність, методи утримання представників родини конячих у зоопарку"	10:00-11:00	Жаркіх Т.Л., науковий співробітник лабораторії збереження різноманіття диких тварин
4.	Практикум: "Методи годування та догляду за дикими тваринами зоопарку"	11:00-12:00	Натарова В.Д., лаборант лабораторії збереження різноманіття диких тварин
5.	Практикум: "Методи виховання диких тварин в умовах зоопарку. Доїння антилопи конна"	12:00-13:00	Смаголь В.О., фахівець лабораторії збереження різноманіття диких тварин

	2	3	4
6.	Експерсія до зоопарку	15:00-17:00	Дубчак О.В., пропагандист сектору екологічної пропаганди
7.	Збір матеріалів для інсектарію. Обробка зібраних матеріалів	17:00-18:00	Залізняк Л.В.
8.	Дозвілля	19:00-21:00	Восколович Т.О.
9.	Підсумок дня ознайомлення з планом роботи на наступний день	21:00-21:30	Коваленко І.В.

3-й день (20 червня)

1.	Правила поведінки в природі	08:30-09:30	Коваленко І.В.
2.	Лекція і практикум: "Колекційний фонд деревних рослин дендрологічного парку "Асканія-Нова". Історія створення, сучасний стан, використання"	09:00-13:00	Рубцов А.Ф., провідний науковий співробітник лабораторії дендропарку, кандидат біологічних наук
3.	Експерсія до арборетуму дендропарку	15:00-17:00	Гавриленко Н.О.,

			завідувач лабораторією дендропарку
4.	Збір матеріалів для гербарію. Обробка зібраних матеріалів	17:00-18:00	Залізник Л.В.
5.	Дозвілля	19:00-20:00	Восколович Т.О.
6.	Підсумок дня, ознайомлення з планом роботи на наступний день	21:00-21:30	Коваленко І.В.
4-й день (21 червня)			
1.	Бесіда "Отруйні рослини"	08:30-09:00	Коваленко І.В.
2.	Лекція: "Фауна заповідного степу: видовий склад характеристика рідкісних видів»	09:00-10:00	Думенко В.П., старший науковий співробітник лабораторії
3.	Лекція: "Флора та рослинність екологічного ряду: водорозділ, схил, під, заповідний степ"	10:00-11:00	Шаповал В.В., науковий співробітник лабораторії біоманіторингу та заповідного степу
4.	Практикум: "Ознайомлення з колекційними фондами та гербаріями у лабораторії біоманіторингу та заповідного степу"	11:00-13:00	Шаповал В.В., Думенко В.П.
5.	Експедиція великою екологічною стежкою у природне ядро Біосферного заповідника	13:00-17:00	Дрогобич Н.Ю., завідувач лабораторією біоманіторингу та заповідного степу
6.	Збір матеріалу для гербарію. Обробка матеріалів	17:00-18:00	Залізник Л.В.
7.	Дозвілля	20:00-21:00	Восколович Т.О.
8.	Підсумок дня, ознайомлення з планом роботи на наступний день	21:00-21:30	Коваленко І.В.

1	2	3	4
5-й день (22 червня)			
1.	Ведення щоденника спостережень за птахами	08:30-09:00	Залізник Л.В.
2.	Лекція: "Сучасний стан колекції кілегрудих птахів заповідника. Видовий та кількісний склад, характеристика видів"	09:00-10:00	Мезінов О.С., в.о. зав. лабораторією збереження різноманіття диких тварин
3.	Лекція: "Представники безкільових птахів зоопарку "Асканія-Нова"	10:00-11:00	Мезінов О.С.
4.	Практикум: "Методи інкубації яєць у зоопарку "Асканія-Нова"	11:00-12:00	Зіневич М.О., лаборант лабораторії збереження різноманіття диких тварин
5.	Практикум: "Методи вирощування молодняку диких тварин під прийомними батьками"	12:00-13:00	Лопушанський Є.О., лаборант лабораторії збереження різноманіття диких тварин
6.	Експедиція на мікроавтобусі у загоно Великої Чапельського поду	15:00-17:00	Чорнобаєва О.Л., Привалова О.С., екскурсоводи сектору екологічної пропаганди
7.	Збір матеріалу для гербарію. Обробка матеріалів	17:00-18:00	Залізник Л.В.

8.	Дозвілля. Прощальний вечір "Запам'ятайте мене таким"	19:00-21:00	Восколович Т.О.
9.	Підсумок для ознайомлення з планом роботи на наступний день	21:00-21:30	Коваленко І.В.
6-й день (23 червня)			
1.	Завершення табірної зміни. Приведення в порядок приміщень	08:30-09:00	Коваленко І.В.
2.	Лекція та практикум: "Інтродукція квіткових декоративних рослин у дендропарку "Асканія-Нова"	09:00-11:00	Слепченко Л.О., старший науковий співробітник лабораторії дендропарку
3.	Екскурсія до старого ботанічного парку та дендропарку	11:00-13:00	Рубцов А.Ф., Гавриленко Н.О.
4.	Прощання з працівниками заповідника	15:00	
5.	Від'їзд	16:00	Керівники табору

Табл. 2. Розпорядок дня літнього експедиційного табору

№ з/п	Зміст роботи	Час
1.	Підйом, ранковий туалет	07:00-07:30
2.	Ранкова зарядка	07:30-08:00
3.	Сніданок	08:00-08:30
4.	Організаційні справи	08:30-09:00
5.	Науково-практичне заняття згідно з планом роботи	09:00-13:00
6.	Обід	13:00-14:00
7.	Відпочинок	14:00-15:00
8.	Науково-практичне заняття, робота з літературою, обробка одержаних матеріалів	15:30-17:30
9.	Організаційні справи	17:30-18:00
10.	Вечеря	18:00-19:00
11.	Культурна програма (спортивні ігри, дискотека, перегляд відеофільмів)	19:00-21:00
12.	Підсумок дня, ознайомлення з планами роботи на наступний день	21:00-21:30
13.	Вечірній туалет	21:30-22:30
14.	Відбій	22:30

Табл. 3. План роботи учнівської експедиційної групи у Біосферному заповіднику «Асканія Нова» ім. Фальц-Фейна

Дні роботи	Тематика лекцій та екологічних практикумів	Відповідальна особа	Кількість академічних годин	Примітка
18.06.	Лекція: «Історія освоєння та заселення степів Таврії. Біосферний заповідник «Асканія Нова»-заснування, сучасний стан, завдання, проблеми»	Весела С.А., Завідувач сектором екологічної пропаганди	2	
	Практикум: «Робота з архівними матеріалами наукової бібліотеки та фотодокументами»	Рижих О.П., бібліотекар-патентознавець	2	

	<u>Екскурсія</u> до колекції кам'яних статуй в "Асканії-Нова"	Татаренко Л.Л., методист-пропагандист сектору екологічної пропаганди	2	
19.06	<u>Лекція:</u> "Біологія, чисельність, методи утримання представників родини мозолоногих та оленячих, козлоподібні зоопарку"	Стекленьов Є.П., головний науковий співробітник, доктор біологічних наук	1	
	<u>Лекція:</u> "Біологія, чисельність, методи утримання представників родини конячих у зоопарку"	Жаркіх Т.Л., науковий співробітник лабораторії збереження різноманіття диких тварин	1	
	<u>Практикум:</u> "Методи годування та догляду за дикими тваринами зоопарку"	Натарова В.Д., лаборант лабораторії збереження різноманіття диких тварин	1	
	<u>Практикум:</u> "Методи випоювання диких тварин в умовах зоопарку. Доїння антилопи конна"	Смаголь В.О., фахівець лабораторії збереження різноманіття диких тварин	1	
	<u>Екскурсія</u> до зоопарку	Дубчак О.В., пропагандист сектору екологічної пропаганди	2	
20.06	<u>Лекція і практикум:</u> "Колекційний фонд деревних рослин дендрологічного парку "Асканія-Нова". Історія створення, сучасний стан, використання"	Рубцов А.Ф., провідний науковий співробітник лабораторії дендропарку, кандидат біологічних наук	4	
	<u>Екскурсія</u> до арборетуму дендропарку	Гавриленко Н.О., завідувач лабораторією дендропарку	2	
21.06	<u>Лекція:</u> "Фауна заповідного степу: видовий склад характеристика рідкісних видів»"	Думенко В.П., старший науковий співробітник лабораторії	1	
	<u>Лекція:</u> "Флора та рослинність екологічного ряду: водорозділ, схил, під, заповідний степ"	Шаповал В.В., науковий співробітник лабораторії біомоніторингу та заповідного степу	1	
	<u>Практикум:</u> "Ознайомлення з колекційними фондами та гербаріями у лабораторії біомоніторингу та заповідного степу"	Шаповал В.В., Думенко В.П.	2	
	<u>Екскурсія</u> великою екологічною стежкою у природне ядро Біосферного заповідника	Дрогобич Н.Ю., завідувач лабораторією біомоніторингу та заповідного степу	2	
	<u>Екскурсія</u> великою екологічною стежкою у природне ядро	Дрогобич Н.Ю., завідувач лабораторією	2	

	Біосферного заповідника	біомоніторингу та заповідного степу		
22.06	<u>Лекція</u> : "Сучасний стан колекції кілегрудих птахів заповідника. Видовий та кількісний склад, характеристика видів"	Мезінов О.С., в.о. зав. лабораторією збереження різноманіття диких тварин	1	
	<u>Лекція</u> : "Представники безкільових птахів зоопарку "Асканія-Нова"	Мезінов О.С.	1	
	<u>Практикум</u> : "Методи інкубації яєць у зоопарку "Асканія-Нова"	Зіневич М.О., лаборант лабораторії збереження різноманіття диких тварин	1	
	<u>Практикум</u> : "Методи вирощування молодняку диких тварин під прийомними батьками"	Лопушанський Є.О., лаборант лабораторії збереження різноманіття диких тварин	1	
	<u>Екскурсія</u> на мікроавтобусі у заgonи Великого Чапельського поду	Чорнобаєва О.Л., Привалова О.С., екскурсоводи сектору екологічної пропаганди	2	
23.06.	<u>Лекція та практикум</u> : "Інтродукція квіткових декоративних рослин у дендропарку "Асканія-Нова»"	Слепченко Л.О., старший науковий співробітник лабораторії дендропарку	4	
	<u>Екскурсія</u> до старого ботанічного парку та дендропарку	Рубцов А.Ф., Гавриленко Н.О.	2	

2.2.3. *Форми роботи в таборі*

- Лекції;
- Практичні роботи;
- Екскурсії;
- Ігри;
- Вікторини;
- Створення проєктів;
- Науково-дослідницька робота.

Науково-дослідницька робота – це письмовий виклад власних результатів наукового дослідження, який ґрунтується на критичному огляді бібліографічних джерел.

Основна мета виконання науково-дослідницької роботи – глибоко і творчо вивчити одне з питань теорії і практики певного предмету, удосконалити, систематизувати знання, уміння та навички з конкретного питання, оволодіти методами наукового дослідження.

У процесі написання науково-дослідницької роботи учні формують і вдосконалюють знання та навички, а саме:

- самостійно формулювати тему наукової роботи;
- визначати мету, основні завдання, предмет і об'єкт дослідження;
- формувати навички роботи з літературними джерелами, електронними носіями інформації;
- вміти грамотно, із науковим підходом проводити експеримент, дослід, спостереження;
- формувати вміння та навички оперувати фактами з даного питання;
- логічно та аргументовано роботи висновки, узагальнення, вносити пропозиції;
- правильно оформлювати результати експерименту, дослід;
- формування культури спілкування, мовленевого етикету, уміння робити доповідь і вести діалог.

Розділ 3. Організація виховного проекту "Хліб – очима дітей"

У 2008 році творчий колектив Херсонського обласного Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді займався втіленням виховного проекту "Хліб – очима дітей". Метою проекту було виховання у дітей економного та бережливого ставлення до хліба, поваги до хліборобської та хлібопекарської професії, формування творчої особистості справжнього господаря землі, здатного працювати в нових ринкових умовах.

Протягом літнього періоду 2008 року в Херсонському обласному Центрі еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді було проведено 240 екскурсій для 51 групи дітей, охоплено близько 700 дітей міста. Були проведені екскурсії на таку тематику: "Рослини навчально-дослідної земельної ділянки Центру", "До таємниць природи" (тварини живого куточка), "Подорож з кімнатними рослинами" (рослини закритого ґрунту), "Бережіть хліб – він святий" (куточок хліба Центру), "Рослини – символи України", "Лікарські рослини навчально-дослідницької земельної ділянки Центру". Високий рівень професіоналізму персоналу дав змогу залучити широке коло дітей до еколого-просвітницької та природоохоронної роботи.

У Центрі добре налагоджена експедиційна робота з учнівською молоддю.

3.1. Експедиція "Рослини – символи України" (23.06.2008). Маршрут: м. Херсон - с. Антонівка – тераси Дніпра – м. Херсон. Мета: дослідити поширення цих видів в межах села, Антонівського лісництва, верхньої і нижньої терас Дніпра. Мальва, ромашка, безсмертник, мак, тополя, верба, дуб – про кожну побачену рослину діти розповідали повір'я, легенди, приказки, описували їх лікарські властивості. На верхній терасі річки була знайдена галявина цибулі (за нашими припущеннями це могла бути цибуля Регеля, червонокнижний вид), над яким літали рідкісні сколія гігантська і махаон. У щоденниках відмічали чисельність побачених видів комах, молюсків, птахів. У звітах діти написали: "Я хочу, щоб ми частіше їздили у експедиції, щоб у нас було більше досвіду в нашій справі" (Діанова Марина, вихованка гуртка "Юні зоологи"); "Мої враження від експедиції дуже гарні. По-перше, я відпочила серед гарної природи. По-друге, це

дуже корисно для нас, бо ми багато дізналися про нашу рідну область. Я хочу висловити велику подяку вчителям, які були з нами" (Карташова Маша, вихованка гуртка "Юні друзі природи").

3.2. Експедиція "Вивчення видового різноманіття парків м.Херсона" (02.07.2008). Маршрут: зоологічний музей Херсонського державного університету – парк ім. Ленінського комсомолу – парк Слави. Мета: вивчення синантропних видів м.Херсона. Спочатку ми відвідали зоомузей інституту природознавства Херсонського державного університету. Багата колекція надзвичайно вразила дітей. У парках побачили багато синантропних видів, які мешкають поряд з людиною. Серед галявин парку імені Ленінського комсомолу вздовж колишнього лебединого озера було розкидане сміття. Більшість дітей відзначили це у своїх звітах.

3.3. Експедиція "Обстеження дельтової частини Нижньодніпровських плавнів" (15-18.07.2008). Маршрут: м.Херсон – м.Гола Пристань (музей Чорноморського біосферного заповідника - рукав Чайка - Боброве озеро – міський пляж – м.Херсон). Науковий супровід забезпечили вчені Херсонської гідробіологічної станції та Чорноморського біосферного заповідника. Наше наметове містечко було розташоване на туристичній базі "Чайка", господарі якої стилізували турбазу в народному стилі, створили етномузей, сприяють розвитку зеленого туризму на Півдні України. Діти знайомилися з методами гідробіологічних досліджень, вивчали біологічне різноманіття плавнів на ділянках з різним ступенем антропогенного навантаження. "Ми відчули різницю в тваринному та рослинному світі біля Бобрового озера та міського пляжу: поблизу озера ми бачили крачок, лисух, чаплю білу, руду, сіру, бугайчика, бобрів, вужів..." (Срібна Ася, вихованка гуртка "Юний медик"). Багато корисного і цікавого про природу північного Причорномор'я юннати дізналися у музеї Чорноморського біосферного заповідника. Вчені заповідника надають дітям допомогу у плануванні і проведенні біологічних та екологічних досліджень; постійно приймають участь у роботі Малої академії наук України.

У новому навчальному році гуртківці можуть використати результати своєї літньої роботи при підготовці конкурсних робіт. Кожна дитина обирає свій

напрямок для вивчення, підвищення рівня самоосвіти, вдосконалення практичних вмінь і навичок.

Пошуковою роботою займалися вихованці гуртка "Природа і фантазія", за результатами роботи видано збірку матеріалів "Хліб у народних звичаях і обрядах". Інструктивно-методичний відділ готував дані по народному хліборобському календарю. Гуртки "Юних друзів природи" збирали матеріали по знатним хліборобам мого краю. Під час екскурсій у куточку хліба розкривалося питання по голодомору 1932-1933 років.

В період літнього оздоровлення юннати продовжували працювати над вивченням ортоптерофауни Херсонщини. Під керівництвом Л. Залізняка діти організували галерею прямокрилих, тобто зробили садки, у яких вивчали поведінку, спектр живлення, життєвий цикл прямокрилих. Дані спостережень заносились у щоденник. Про цю роботу С. Піцан, журналіст ТРК "Скіфія", зробила репортаж, який транслювався на місцевому телебаченні 11.07.2008.

Розділ 4. Природно-екологічні маршрути Північного Причорномор'я

У 2009 році вже третій рік поспіль група вихованців Херсонського обласного Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді подорожувала природничо-екологічними маршрутами Херсонщини, зокрема заповідними просторами Ягорлицької затоки.

Місцем зупинки експедиційної групи була база зеленого туризму «Марійкина садиба». Господарі садиби Ольга та Михайло Жукові запропонували не лише своє подвір'я для нашого наметового табору та харчування з екологічно чистих продуктів, а й насичену екскурсійну програму.

Ягорлицький лиман є частиною Чорноморського біосферного заповідника, де створено Ягорлицький орнітологічний заказник, і зустрічаються понад 40 видів водно-болотних птахів.

В ході експедиції було встановлено, що до природно-екологічних маршрутів даної території можна віднести:

- долину курганів,
- фантомні озера,
- лікувальні грязі,
- берег Ягорлицької затоки, де на початку 6 ст. до н.е. було розташоване давньогрецьке поселення,
- екскурсію до саги Довгої на Івано-Рибачанській ділянці Чорноморського біосферного заповідника (ІРД ЧБЗ).

Завдяки адміністрації Чорноморського біосферного заповідника юні дослідники перетнули Івано-Рибальчанський кордон заповідника та познайомились ближче із місцевою флорою та фауною. Змістовну екскурсію провела Селюніна Зоя Володимирівна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник заповідника.

У роботі були використані такі методи:

- фоторепортаж,
- збір екзоскелетів комах з камка на березі Ягорлицької затоки;

- маршрутний облік під час автобусної екскурсії від с.Іванівки до ІРД ЧБЗ.

Було відмічено 2 степових орли, заєць, 15 перепілок, 11 жайворонків степових, понад 30 горобців, 1 дятел, лисиця з лисенятами, 1 черепаха, понад 20 ящірок, велика чисельність мух-пістрянок, 3 оводи, понад 30 викидів сліпака.

Змістовною були екскурсії до солоних фантомних озер, відомих іще з часів Геродота, у воді яких розчинена чи не вся таблиця Д.І.Менделєєва та до українських Кара-Кумів, де у перемішку з величезними барханами піску можна побачити березові гайки та зустріти прудку ящірку, унікальну рослинність.

Розділ 5. Результати експедиційної роботи

За результатами наукових експедицій 6 учнів, які прослухали курс «Менеджер природи», підготували наукові дитячі роботи на Всеукраїнський конкурс учнівських науково-дослідницьких робіт Малої Академії наук України.

Результати роботи висвітлені на 7 обласних семінарах та Міжнародному – «Дніпровський екологічний коридор: сучасний стан, проблеми та перспективи» (2-3 квітня 2007 р., м. Київ).

Високих результатів у дослідницькій діяльності досягла вихованка Центру Данелюк Катерина, її робота «Аранеофауна міста Херсона та його околиць» зайняла I місце у конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів наукового товариства учнів «Юннат»; II місце – в обласному етапі Малої академії наук України; посіла III місце у підсумковій конференції Регіонального природоохоронного конкурсу «Ковиловий степ» у м. Донецьку; II місце – у конкурсі «Зоологи-тваринники» у рамках тижня Всеукраїнських та Міжнародних науково-освітніх проектів «Україна-Європа-Світ-2007».

Штейнер Марія, вихованка гуртка «Юні друзі природи» у квітні 2007 року на засіданні екологічного парламенту у м. Києві презентувала роботу Центру у Міжнародному проекті «Екологічна освіта дітей та юнацтва для сталого розвитку степового Причорноз'я», а Данелюк Катерина, вихованка гуртка «Юні ентомологи» за результатами польового практикуму на Міжнародному дитячому екологічному конгресі «Живи Земле!» відзначена дипломом .

Роботу ентомологічної школи на тему "Фауна прямокрилих Херсонської області" захистив Богомяков Іван (6-А кл., ЗОШ №46, м. Херсон), Штейнер Марія (7-А кл. ЗОШ № 46, м. Херсон) вивчала типи екосистем Херсонської області; Захарова Марія (7-Д кл. ЗОШ №46, м. Херсон) вивчала зелений туризм на Півдні України. Гуртківці виступили з цими доповідями на екологічних читаннях (05.06.2008, м. Херсон, бібліотека №17) та на Всеукраїнському конкурсі «Юний дослідник» у 2007 році у м. Києві.

Висновки

Таким чином, юннатівський польовий практикум проходить цікаво і має достойні результати дитячої пошукової роботи.

Підсумковим етапом експедицій стала дитяча обласна екологічна конференція «Юний натураліст – 2007», під час якої юні науковці презентували результати своїх досліджень. Тематика досліджень була різнопланова: «Облік ранньоквітучих рослин і безхребетних тварин Чорноморського біосферного заповідника», «Облік наземних хребетних тварин Чорноморського біосферного заповідника», «Фауна хребетних тварин Микільського заказника змій», «Ковила – рідкісна рослина Херсонської області», «Дослідження лікарських рослин України – енотера дворічна», «Дослідження стану питної води та водопровідної мережі у Новотроїцькому районі», «Екологічне обстеження території Солончакового поду», «Екологічний стан джерел та струмків прибережної зони м. Нової Каховки», «Екологічно чисті садові рослини Півдня Таврії», «Вилучення ДНК з природного матеріалу», «Хімічний склад керамічної сировини та його вплив на якість продукції» тощо.

У 2008 році юннати Херсонщини пройшли змістовний польовий практикум під керівництвом провідних спеціалістів Херсонського обласного Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, Чорноморського біосферного заповідника, Херсонської гідробіологічної станції, бази зеленого туризму "Чайка". Учні були залучені до екскурсійної, експедиційної, реферативно-пошукової, дослідницької та організаційно-масової роботи.

В основу роботи працівників творчої групи по проведенню практикуму був покладений особистісно-орієнтований підхід. Відповідно до здібностей, нахилів, інтересів дітей були проведені різноманітні форми роботи з учнями, які сприяли більш повному формуванню інформаційних, практичних та комунікаційних компетенцій учнів.

09.07.2008 юннати зустрілися з польською делегацією по реалізації Міжнародного українсько-польського проекту по вивченню метеликів. Діти поділилися своїм досвідом роботи по прямокрилим, поспілкувалися зі вченими, обговорили напрямки подальших спільних досліджень.

Список використаних джерел

1. Пшеничний Н.І. Методика фенологічних спостережень у школі. – Київ: Радянська школа, 1972 р. – 143 с.
2. Пустовіт Г.П. Екологічне виховання учнів у процесі дослідницької роботи. – Хмельницький, «Майбуття», 1994 р. – 86 с.
3. Еколого-натуралістична творчість. Інформаційно-методичний вісник / № 1, Київ, «Грайлик», 1995 р. – 27 с.
4. Вельдбрехт Д.О., Токар Н.Т. Позакласні екологічні заходи. – Харків, «Основа», 2003 р. – 91 с.
5. Методичні засади реалізації пріоритетних напрямів експериментально-дослідницької діяльності (з досвіду роботи еколого-натуралістичних центрів України). Вид. «Практичне видання». – К.: видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005, - 468 с.
6. Авторські методичні системи керівників творчих учнівських об'єднань: навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 391 с.
7. Рідна школа № 6, червень, 2000.
8. Рідна школа № 10-11, жовтень-листопад, 1995.
9. Методичні рекомендації позашкільного курсу «Менеджер природи». – Херсон, 2007.
10. Вісті Біосферного заповідника «Асканія Нова», том 3, 2001.
11. Екологічний вісник. – Херсон, № 2-3, 2009.
12. Леженіна І.П. Біологічні екскурсії. Комахи степу.- Харків «Основа», 2003.
13. Бойко М.Ф., Чорний С.П. Екологія Херсонщини. Навчальний посібник.- Херсон: 2001, 155с.
14. Про стан навколишнього природного середовища Херсонської області.- Херсон, 2005, 156с.
15. Бойко В.М., Кваша С.В. Географія рідного краю. Херсонщина.- Херсон «Персей», 1999.

16. Бойко М.Ф., Москов Н.В., Тихонов В.И. Растительный мир Херсонской области.- Симферополь, «Таврия», 1987, 142с.
17. «Екологія та освіта: здобутки та перспективи діяльності в рамках концепції сталого розвитку», збірник тез доповідей та виступів VIII Всеукраїнської конференції 10-12 жовтня 2002р., м. Черкаси.
18. Інтерактивні методи навчання. Досвід впровадження.- Херсон «Олди-Плюс», 2000.
19. Памятники природы Херсонской области. Симферополь, «Таврия», 1984, 110с.
20. Лабораторний практикум: (факультативний курс) И.Л.Былицкая.- Мн.: Полибиг, 1999.- 52с.